مجلّه‌ی جغرافیا و توسعه‌ی ناحیه‌ای، شماره‌ی یازدهم، پاییز و زمستان۱۳۸۷

دکتر مهدی قرخلو (نویسنده اصلی)
حسن حسینی امینی
سید عباس رجایی

نقش شهرهای میانی در تعادل ناحیه‌ای

مورد مطالعه: شهر میانی شهرضا(استان اصفهان)

چکیده

در بحث تمرکز زدایی یکی از پایه‌ای ترین مباحث مطرح شده لزوم نگرش به بخش‌های میانی سلسله مراتب سکونتگاه‌هاست که در این میان شهرهای میانی توجه ویژه‌ای را به خود می‌طلبند. از این رو هدف این مقاله بررسی تأثیر شهر میانی شهرضا در ساختار اقتصادی سکونتگاه‌های پیرامون ، شناخت حوزه‌ی نفوذ شهرضا و ارزشیابی عملکرد این شهر در حوزه‌ی نفوذ خود به عنوان یک شهر میانی است. روش تحقیق از نوع «توصیفی –تحلیلی» و روش گردآوری اطلاعات مبتنی بر دو روش کتابخانه‌ای و میدانی است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که تمرکز جمعیت و نخست شهری در استان رو به کاهش بوده و از این رو شهر شهرضا از توان کشش پذیری جمعیت برخوردار است، به صورتی که بدون در نظر گرفتن این شهر در شبکه‌ی شهری استان عدم تعادل بیشتر می‌شود. الگوهای اقتصادی بیانگر نقش قوی صنعتی و خدماتی این شهر طی دوره های مختلف است. نتایج حاصل از بررسی‌های حوزه‌ی نفوذ شهرضا نیز نشان می‌دهد که این شهر با قدرت خدماتی خود در امور تجاری، بهداشتی و درمانی و آموزش، توانسته است نقشی فرا ناحیه‌ای ایفا کرده و حوزه‌ی نفوذ خود را تا استان‌های هم‌جوار بگستراند. از طرفی با توجه به انتخاب این شهر به عنوان یکی از چهار قطب توسعه‌ی استان در صورت تقویت زیرساخت‌ها این شهر می‌تواند به عنوان مرکز خدماتی و صنعتی برای سکونتگاه‌های جنوبی استان مطرح شود.

تاریخ دریافت: ۸۷/۷/۱۳   تاریخ تصویب:۸۷/۱۰/۲۸

کلید واژه‌ها: شهرمیانی، شبکه‌ی شهری، حوزه‌ی نفوذ، تعادل ناحیه‌ای، استان اصفهان، شهرضا

درآمد

بی توجهی به آثار فضایی خط مشی‌های اقتصادی در کشورها و عدم ارتباط منطقی بین توزیع و تخصیص سرمایه گذاری‌ها با مکان و فضا و از طرف دیگر توزیع منابع و امکانات به صورت بخشی، آثار فضایی ناخواسته‌ای را در پی داشته که از آن‌جمله می‌توان به عدم تعادل در توزیع امکانات و نابرابری‌های درآمدی بین مناطق و گرایش به تمرکز در یک یا چند نقطه‌ی محدود اشاره کرد(محمد زاده تیتکانلو،۳۸:۱۳۸۴). مقابله با قطب رشد[1] و دوگانگی، کاهش مشکلات شهرهای بزرگ، کاهش نابرابری‌های منطقه‌ای، تقویت و تحریک فعالیّت‌های اقتصادی روستایی و کاهش فقر شهری سبب شد تا شهرهای میانی[2] در توسعه‌ی ملی به عنوان موضوعی حیاتی مورد توجه قرار گیرند (Tacoli and satterthwaite,2002,p:20) زیرا حاصل از میان رفتن نقش میانی شهرهای کوچک و متوسط پیدایش شبکه‌ی شهری[3] زنجیره‌ای است که درآن شهر کوچک یا میانی و حتی در مواردی روستا به طور مستقیم با مادر شهر اصلی در ارتباط اند(حسامیان و دیگران،۱۳۷۷: ۱۱۴). انگیزه‌ی اصلی در مطالعه‌ی شهرهای میانی به شکل امروزی آن را در اروپای پس از جنگ باید یافت، هنگامی که نیاز به رویه‌ی جدیدی برای برنامه-ریزی آمایش سرزمین مطرح شد که هدف آن توزیع متوازن فعالیت‌ها، منابع ثروت مردم در سطح ملی و منطقه‌ای بود. به ویژه در فرانسه، با مرکزیت قوی پاریس و الگوی نامتعادل شهرنشینی در آن کشور نیاز به سیاست شهرهای متوسط به عنوان پاسخی برای مسأله‌ی تمرکز زدایی در ایجاد سیستم شهری متعادل‌تر مطرح گردید(محمد زاده تیتکانلو،۴۷:۱۳۸۰). برای اولین بار در ششمین برنامه‌ی توسعه‌ی اقتصادی و اجتماعی فرانسه(۷۵-۱۹۷۱) بر سیاست تشویق شهرهای میانی تصریح گردید و در طول این برنامه برای هفت شهر به کار رفت. نظریّه‌ی رشد شهرهای میانی و کوچک بر منطق فضایی -پیرامون بنا شده است(عزیزی،۱۰۴:۱۳۸۲). راندینلی[4] از پایه گذران اصلی راهبرد شهرهای میانی، مبنای عملکرد این شهرها

1.Growth Pole 2.Medium Size Cities 3.Urban Network

۱ –Rondinelli.

را تدارک خدمات، برخی صنایع وابسته به کشاورزی و صنایع کوچک و نیز خدمات حمل و نقل تعریف کرده است(پاپلی یزدی و سناجردی، ۱۳۷۶:۲۱۷).

در ایران درآمد حاصل از نفت و تزریق آن بر پیکره‌ی شهرها سبب شد تا پدیده‌ی نخست شهری در آن شکل گیرد. در این میان استان اصفهان نیز به سبب قرارگیری بر سر راه‌های ارتباطی و پیشینه‌ی تاریخی شهرنشینی از جمله استان‌هایی است که به پدیده‌ی نخست شهری و عدم تعادل جمعیت و خدمات دچار شده است. از طرفی حرکت شهر اصفهان به سمت یک کلان‌شهر و ادغام شهرهایی چون بهارستان، خمینی شهر، خوراسگان در محدوده‌ی این کلان‌شهر تا افق سال ۱۴۰۰ (سازمان مدیریت استان اصفهان،۱۳۸۶: ۱۸). شهرهایی جهت توسعه باید مد نظر قرار گیرند که از گرفتاری در گرداب این کلان‌شهر به دور باشند و بتوانند خارج از این محدوده به حیات خود ادامه دهند. به عبارتی شهرهایی که همچون حیاط خلوتی بتوانند جایگزین مناسبی به جای این شهرها باشند. لذا چهار شهر داران در غرب، کاشان در شمال، نایین در شرق و شهرضا در جنوب استان به عنوان قطب‌های توسعه در نظر گرفته شده‌اند. شهرضا که جمعیّت آن در سال ۱۳۸۵ به ۱۰۹ هزار تن رسید، با توجه به موقعیّت مناسب خود نسبت به سایر قطب‌ها به جهت قراگیری بر سر راه ارتباطی، تعدّد نواحی صنعتی و نقش خدماتی قوی، می‌تواند علاوه بر عهده گرفتن بسیاری از کارکردهای استان، کارکردی فرا منطقه‌ای نیز داشته باشد .

هدف این نوشتار شناخت تأثیر شهر میانی شهرضا در ساختار اقتصادی سکونتگاه‌های پیرامون ، شناخت حوزه‌ی نفوذ شهرضا و ارزشیابی عملکرد این شهر در حوزه‌ی نفوذ خود است.

در راستای پژوهش این سؤال مطرح است که با توجه به ایفای نقش، شهرضا را می‌توان در نظام شبکه‌ی شهری استان به عنوان شهر میانی، پوشش دهنده جنوب استان در نظر گرفت؟

فرضیه‌ی اصلی در ارتباط با سؤال بالا این است که شهرضا به عنوان یک شهر میانی توانسته است در منطقه‌ی جنوب استان ایفای نقش کند. در این راستا دو فرضیه‌ی فرعی مطرح شده است:

۱. به نظر می‌رسد که شهرضا توانسته است نسبت به شهر اول استان جذب جمعیت کرده و در کاهش تجمع فضایی جمعیت مؤثّر باشد. ۲. شهرضا به عنوان حلقه‌ی ارتباطی بین مرکز استان و سکونتگهای کوچک در سطح ناحیه عملکرد مثبتی داشته است.

شهرمیانی، مفهوم و ویژگی‌های اجتماعی و اقتصادی آن

پیرامون توسعه‌ی ناحیه‌ای و برنامه‌هایی که ساخت اجتماعی و اقتصادی کشورها را تحت تأثیر قرار داده است، می‌توان به نظریّه‌ی والتر کریستالر و تلاش آن در جهت تجزیه و تحلیل اندازه و فاصله‌ی مکان مرکزی و منطقه‌ی تجارت آنها،(کلانتری،۱۳۷۵: ۸۰). نظریّه‌ی قطب رشد و پخش توسعه از نقاط معیّن و تسری آن به سایر نقاط،(رضوانی، ۱۳۷۵: ۲۶). نظریّه‌ی مرکز پیرامون با تشریح روابط استعماری مرکز و پیرامون و اعمال اثر سلطه، اثر اطلاعاتی، اثر روانی، اثر مدرنیزاسیون، اثر پیوند و اثر تولیدی،(مهندسان مشاور DHV،۱۳۷۱: ۴۸). راهبرد مراکز رشد و رویکرد کارکردهای شهری در توسعه‌ی روستایی توسط دنیس راندینلی ،(رضوانی، ۱۳۷۵: ۳۶).راهبرد توسعه‌ی شهری و منطقه‌ای نامتمرکز و ارایه‌ی جایگزین شهری مناسب جهت تغییر مسیر مهاجرت،(فیندلی،۱۳۷۷: ۲۱۷). و راهبرد شهرهای میانی و نقش آن در توسعه‌ی ناحیه‌ای اشاره کرد. توجه به شهرهای میانی در اقتصاد جهان سوم از سال **۱۹۷۰** در جواب به اشتباهات سیاست رشد اقتصادی طیّ سال‌های **۱۹۵۰** و **۱۹۶۰** که استقرار صنایع جدید، بزرگ مقیاس، صادرات محور و سرمایه‌گذاری صنعتی را در تعدّد مراکز ناحیه‌ای دنبال می‌کرد، آغاز شد (Rondinelli,1983,p.42). به گونه‌ای که دولت‌ها منابع خود را متوجه این قطب‌های رشد کردند. این موضوع در راستای انباشتگی اقتصادی که برای صنعتی شدن لازم بود، انجام گرفت و به نظر می رسید که انجام آن پیش نیاز توسعه‌ی ملی است. این مراکز شروع به رشد کرده و انبوهی از مهاجران، که در جستجوی کار بودند، به طرف خود جذب کردند. سیاست‌گذاران انتظار داشتند که منافع رشد از مراکز متروپلیتن به پایین رخنه کند، اما متأسفانه، اثرات رخنه به پایین در عمل دچار اشتباه بود و در نتیجه اقتصاد شهرهای میانی، کوچک و نواحی روستایی را از بین برد. در واکنش به زوال وضعیّت شهری در شهرهای اصلی و عمیق تر شدن شکاف درآمدی بین روستا و شهر که ثبات سیاست‌ها و برابری را تهدید می‌کرد، بیشتر کشورهای در حال توسعه جهت گسترش سیاست‌های توسعه‌ی منطقه‌ای شروع به کاهش تمرکز از جمعیت شهری، ارتقاء برابری منطقه‌ای و کمک به یکپارچه سازی اقتصاد ملی کردند. بنابراین توسعه‌ی شهرهای میانی از اجزای این سیاست‌ها گردید. هدف از این کار آن بود که اقتصاد نواحی روستایی را

تحریک کرده و مهاجرت به شهرهای بزرگ را کاهش دهند و همچنین منافع رشد اقتصادی را در نواحی عقب مانده پخش کنند(Otiso,2005,p.118).

جهت بررسی شهرهای میانی، در ابتدا باید به این سؤال پاسخ داد که شهر میانی چه مقیاس از سکونتگاه را شامل می شود؟ آیا مقیاس میانه در همه کشورها یکسان است؟ زمانی که در یک کشور اندازه جمعیت بزرگترین شهر، در حد جمعیت شهر کوچک یا متوسط کشور دیگری است، لزوماً مقیاس شهر متوسط آن نیز با اندازه شهرهای مختلف خود آن کشور تعریف می‌شود. در واقع اندازه میانه در هر کشور با اندازه بزرگترین و کوچکترین شهر همان سرزمین مشروط می‌شود. اما آیا فاصله‌ای خاص برای شهرهای میانه نسبت به حد بالا و پایین سکونتگاه هر سرزمین می‌توان برشمرد. فیلهو[1] با استفاده از نظریّه های لاژوژی[2] به این نکته اشاره دارد که شاید تنها چیزی که بتوان در این ارتباط تعیین کرد، دامنه‌ای است که در آن تعدادی از شهرها را می توان "اندازه متوسط" نامید. او اعتقاد دارد بهتر است که آنها را شهرهایی با "بعد متوسط" نه لزوماً اندازه متوسط به معنای عملکردی آن بنامیم(امکچی،۱۳۸۳:۱۳). هاردوی و ساترس وایت یادآور شدند که توافقی بین پژوهشگران و حتی دولت‌ها بر چگونگی تعریف این گونه شهرها وجود ندارد. اگر چه معیارهای کمی مورد استفاده قرار می‌گیرد، اما یک ناهماهنگی و یک محدودیت بزرگ در آنها وجود دارد. این ناهماهنگی نشان دهنده‌ی آن است که سکونتگاه‌ها با جمعیت برابر، صفات و مشخصات دیگری هم دارند. هاردوی و ساترس وایت بحث کرده‌اند که حتی مراکز شهری و یا نواحی هم گون، که برابری جمعیت دارند، می‌توانند تفاوت‌های زیادی در نوع اشتغال و اقتصاد پایه داشته باشند. تعدادی از شهرهایی که به عنوان شهرهای میانی در سلسله مراتب شهری به آنها توجه شده برای هر کشوری و در هر زمان قابل تغییر است. پس می‌توان بیان کرد که تعبیر مراکز شهری به عنوان "کوچک" و "میانی" اساساً به الگوی سکونت شهری در هر کشور و نیز در مقیاس و تنوّع فعالیّت‌های اقتصادی –اجتماعی و سهمی که هر مرکز شهری در ساختار ملی و منطقه‌ای خود دارد، وابسته است. یک طبقه بندی خوب باید بر نقش شهر در منطقه‌ی ویژه خود و در فضای ملّی مبتنی باشد.

1-Filho.
2-Lajugie.

بنابراین ملاک اندازه جمعیتی نباید تعیین کننده این قیاسها باشد.[1] با اهمیت ترین عناصر در تعریف شهرهای میانی اندازه آنها، عملکرد و موقعیّت آنهاست. اگر چه ملاک‌های جمعیتی در اندازه شهرهای میانی شایع است، اما این مسأله جهت مقایسه و تحلیل این گونه شهرها دارای نواقص است. بنابراین اندازه‌ی جمعیّتی باید به واسطه‌ی دیگر ملاک‌های تعیین کننده از جمله تراکم جمعیتی، اندازه فیزیکی، نسبت نیروی به کار گرفته شده در بخش غیر کشاورزی، آمیختگی و تنوّع عملکردهای معیّن در یک شهر مورد بررسی قرار گیرند، که این ملاک‌ها شامل خصوصیّات فیزیکی و روابط با دیگر شهرها و شهرک‌هاست. عملکرد شهری شاید بهترین راه در تعریف شهرهای میانی باشد، اما به ندرت مورد استفاده قرار می گیرد، زیرا اندازه‌گیری آن بسیار مشکل و وقت گیر است. موقعیّت استراتژیکی نسبت به یک مرکز شهری متروپلیتن، زیرساخت‌ها و منابع یکی از ویژگی‌های موقعیّت شهرهای میانی است، به گونه‌ای که شهرهای میانی باید به اندازه‌ی کافی نزدیک مراکز متروپلیتن قرار گیرند تا بتوانند از اثرات خارجی آنها سود ببرند و جهت دوری از تبدیل شدن به مرداب شهرهای بزرگ، به اندازه‌ی کافی از این شهرها دور باشند(Otiso,2005,p.118).از آن جا که مفهوم متوسط یا میانی در کشورهای مختلف، متفاوت است برای درک عمومی از آنچه شهر میانی خوانده می‌شود، شایسته ترین معیار اندازه نسبی جمعیت است. رقم ۵۰۴۰ تن در نظر افلاطون برای شهر شایگان مترادف با یک شهر متوسط بوده است. راندینلی شهرهای ۱۰۰هزار تن و بالاتر را بدون در نظر گرفتن بزرگترین شهر یک کشور میانی می‌داند(زیاری و اقدم،۱۶:۱۳۸۷) کارشناسان سازمان ملل این شهرها را بین ۲۵ تا ۲۵۰ هزار تن طبقه بندی کرده‌اند. در ایران به طور رسمی بحث شهرهای میانی در آمایش سرزمین ستیران به میان آمده و طبقه بندی ۲۵ تا ۲۵۰ هزار تن را برگزیده‌اند.(ارجمند نیا،۶۳:۱۳۷۰). در این نوشتار با استناد به پایه‌ی آمایش سرزمین و تقسیم شهرهای میانی به دو گروه شهرهای میانی کوچک و بزرگ، شهرهای ۵۰ تا ۲۵۰ هزار تن به عنوان شهرهای میانی در نظر گرفته شده است.

1. De Miranda Tofani,1996,p.9.

روش تحقیق

تحقیق حاضر از نوع کاربردی و روش انجام آن تحلیلی و توصیفی است. روش جمع آوری اطلاعات بر مبنای دو روش اسنادی و میدانی است که در روش اسنادی از اسناد و آمارهای مورد نیاز تحقیق استفاده شده است. روش میدانی مبتنی بر روش پرسشنامه است. حجم نمونه شامل ده درصد سرویس‌های حمل ونقل عمومی(شامل اتوبوس،مینی بوس و تاکسی) وارد شده به شهر بوده، که مجموعاً ۲۲۰ پرسشنامه تهیه شده است. هدف از تهیه‌ی این پرسشنامه ها تجزیه و تحلیل جریانات ورودی به شهر و تعیین میزان توانایی شهر میانی در پاسخ به نیاز مراجعان بوده است. جهت بررسی خدمات درمانی شهر تعداد ۱۵۰ پرسشنامه از بیمارستان و کلینیک ها تهیه شده است. در پژوهش حاضر جهت تجزیه و تحلیل اطلاعات از الگوهای نخست شهری(۱)، جهت بررسی میزان جذب جمعیت الگوهای ضریب کشش پذیری(۲)، و آنتروپی(۳) به کار برده شد وعملکرد اقتصادی شهر مورد مطالعه و موقعیّت اقتصادی نیز از طریق الگو ضریب مکانی(۴) و طولی -عرضی(۵) ابزارد تشریح گردید. حوزه‌ی نفوذ شهرضا از روش سون گدلند(۶) و پرسشنامه استفاده شد.اطلاعات پرسشنامه نیز از طریق نرم افزار SPSS استخراج و مورد تحلیل قرار گرفت.

عملکرد جمعیتی شهرضا در سطح استان

بر اساس قانون رتبه و اندازه که جایگاه و رده بندی تعادلی و عدم تعادلی استقرار شهرهای استان اصفهان بررسی می‌شود، اگر شهرهای استان بر اساس جمعیت به ترتیب مرتب شوند در آن صورت شهر دوم استان باید یک دوم جمعیت شهر اول و جمعیت شهر سوم یک سوم جمعیت شهر اول تا آخر باشد. در همه دوره‌های سرشماری شهرضا از جمعیت مطلوب خود فاصله زیادی دارد و این فاصله طیّ دوره-های مختلف سرشماری، روند افزایشی داشته است. بر اساس رتبه و اندازه اگر مقدار q بیشتر از یک باشد نشان دهنده‌ی نبود تعادل در شبکه‌ی شهری است. مقدار q در همه دوره‌ها بالاتر از یک بوده، اما این مقدار در طی دوره‌های سرشماری کاهش را نشان می‌دهد که نشان دهنده‌ی عملکرد مطلوب شهر شهرضا در شبکه‌ی شهری استان می‌باشد. (جدول۱)

جدول۱: روند تغییرات نخست شهری در استان اصفهان۸۵-۱۳۵۵

سال	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵
جمعیت شهر اول	۶۶۱۵۱۰	۹۸۶۷۵۳	۱۲۶۶۰۷۲	۱۶۰۲۱۱۰
جمعیت شهر[1] پنجم(شهرضا)	۴۶۹۵۶	۷۳۳۶۷	۸۹۷۷۹	۱۰۹۶۰۱
جمعیت مطلوب	۱۳۲۳۰۲	۱۹۷۳۵۰/۶	۲۵۳۲۱۴/۴	۲۶۷۰۱۸/۳
انحراف جمعیت مطلوب از جمعیت واقعی	۸۵۳۴۶	۱۲۳۹۸۳/۶	۱۶۳۴۳۵	۱۵۷۴۱۷/۳
مقدار q	۱/۶	۱/۶۱	۱/۶۴	۱/۵۰

منبع: مرکز آمار ایران و محاسبات نگارنده

از طریق ضریب کشش پذیری و امتیاز استاندارد میزان انعطاف پذیری و توان جذب شهر میانی شهرضا نسبت به استان و نیز نسبت به نرخ رشد جمعیت شهری کل کشور بررسی می‌شود. معیار کشش پذیری عدد یک و بالاتر از آن است. شهرضا اگرچه بالاترین نرخ کشش پذیری جمعیت را در سال ۶۵-۷۵ تجربه کرده است، ولی در سال ۱۳۷۵ این نرخ رو به کاهش گذاشته است. اما در سال ۱۳۸۵ بر خلاف کاهش ضریب کشش پذیری بیشتر شهرهای میانی استان، نرخ کشش پذیری شهرضا افزایش را نشان می‌دهد. ضریب کشش پذیری بالا طیّ دوره‌ها برای شهرضا نشان می‌دهد که این شهر جمعیّت پذیر بوده و بیانگر مهاجر پذیری آن طیّ این دوره‌هاست.(جدول۲)

جدول۲: شاخص امتیاز استاندار در شهرهای میانی استان اصفهان ۱۳۵۵-۱۳۸۵

شهر	متوسط رشد سالانه(درصد)				ضریب کشش پذیری			
	۵۵-۴۵	۶۵-۵۵	۶۵-۷۵	۷۵-۸۵	۴۵-۵۵	۵۵-۶۵	۶۵-۷۵	۷۵-۸۵
استان	۳/۲	¼	۱/۷	۱/۵	-	-	-	-
اصفهان	۴/۴۴	۴	۲/۴۹	۲/۳۵	۱/۳۸	۰/۹۷	۱/۴۶	۱/۵
شهرضا	-	۴/۴۶	۲/۰۲	۱/۹۹	-	۱/۰۸	۱/۱	۱/۳

منبع: مرکز آمار ایران و محاسبات نگارنده

با استفاده از الگوی آنتروپی تأثیر شهر شهرضا در تحقق اشکال تعادل یا تمرکز در نظام توزیع جمعیت استان بررسی و تحلیل می‌شود. در این الگو هر چه عدد به دست آمده به سمت یک و بالاتر از آن میل کند، نشانه‌ی تعادل و کمتر از یک نشانه‌ی عدم تعادل در توزیع فضایی جمعیت است. ضریب آنتروپی با در نظر گرفتن تمام شهرهای استان برای سال‌های ۸۵- ۱۳۵۵ عدم تعادل نسبی را در شبکه شهری استان نمایان می‌سازد، حال آن که این ضریب بدون در نظر گرفتن شهرضا برای تمامی سال‌ها کمتر شده و نبود تعادل بیشتر را در نظام شهری استان نشان می‌دهد.(جدول۳)

جدول۳: میزان آنتروپی در استان اصفهان با احتساب و بدون احتساب شهرهای میانی۸۵-۱۳۵۵

سال	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵
با احتساب شهرهای میانی	۰/۶۴۳	۰/۶۴۲	۰/۶۲۰
بدون احتساب شهرهای میانی	۰/۴۶۰	۰/۵۱۴	۰/۵۱۹
میزان آنتروپی بدون احتساب شهر شهرضا	۰/۶۱۳	۰/۶۳۰	۰/۶۱۰

منبع: مرکز آمار ایران و محاسبات نگارنده

ارزشیابی کارکرد اقتصادی شهر شهرضا

جهت ارزشیابی کارکرد اقتصادی شهر شهرضا از الگوهای ضریب مکانی و نمودار طولی و عرضی ایزارد استفاده شده است. در الگو ضریب مکانی که پایه‌ای بودن و غیر پایه‌ای بودن فعالیّت‌های اقتصادی شهر مشخص می‌شود، عدد بالاتر از یک نشان دهنده‌ی شرایط پایه‌ای بودن بخش اقتصادی و توان صادراتی شهر در سطح استان است. عدد کمتر از یک نیز نشان گر آن است که شهر در فعالیّت‌های اقتصادی دارای شرایط پایه‌ای نیست و عدد برابر یک، نشانگر خودکفایی شهر در فعالیّت اقتصادی است. شهرضا از سال ۱۳۵۵ تا ۱۳۸۵ در بخش‌های اقتصادی خود شاهد تحوّلاتی چشم گیر بوده است، به گونه‌ای که از یک شهر صرفاً خدماتی از سال ۱۳۵۵ به یک شهر صنعتی در سال ۱۳۸۵ تبدیل شده است.

همان گونه که مشاهده می‌شود بخش خدمات در سال ۱۳۵۵ از ضریب مکانی برابـر ۱/۷ درصـد برخـوردار بوده که این مقدار در سال ۱۳۸۵ به ۱ رسیده است، در صورتی کـه بخـش صـنعت در ایـن شـهر از ضـریب مکانی کمتر از یک در سال‌های قبل از ۱۳۸۵ بـه بـالاتر از ۱ رسـیده اسـت(جـدول ۴). تمرکـز فعالیّـت‌هـای پتروشیمی و راه اندازی ۹ شهرک و منطقه صنعتی در سال‌های اخیـر از جملـه دلایـل رشـد صـنعت در ایـن شهر بوده است. همچنین در هفتاد ناحیه‌ی صنعتی غیر مصوّب نیز در شهرسـتان شهرضـا وجـود دارد کـه بـر اساس برآورد اداره صنایع و معادن استان اشتغال جمعیّتی بالغ بر ۱۳۰۰ تن را فراهم خواهد کرد.

جدول٤: تغییرات ضریب مکانی در شهرضا طی سالهای ۷۵-۱۳۵۵

بخش اقتصادی	۱۳۵۵		۱۳٦٥		۱۳۷۵		۱۳۸۵	
	تعداد شاغلین	ضریب مکانی	تعداد شاغلین	ضریب مکانی	تعداد شاغلین	ضریب مکانی	تعداد شاغلین	ضریب مکانی
کشاورزی	۹۹۹	۰/۳	۱۳۷۲	۰/۳	۱۶۸۵	۰/۴	۲۹۳۱	۰/۷
صنعت	۵۰۴۷	۰/۸	۴۷۰۲	۰/۹	۷۴۲۱	۱	۱۱۹۷۳	۱/۲
خدمات	۶۰۹۵	۱/۷	۱۱۶۵۱	۱/۳	۱۴۵۴۳	۱/۳	۲۰۹۷۹	۱
کل جمعیت	۱۲۱۴۱	-	۱۷۷۲۵	-	۲۳۶۴۹	-	۴۸۰۴۲	-

منبع: مرکز آمار ایران و محاسبات نگارنده

عملکرد اقتصادی شهرضا طی ۸۵- ۱۳۷۵

الگوی طولی و عرضی ابـزارد بـرای تحلیـل موقعیّـت اقتـصادی بـه منظـور شـناخت و پـیش بینـی سـهم بخش‌های اقتصادی شهر یا منطقه در مقایـسه بـا سـطح ملـی بـه کـار مـی‌رود و نتـایج را روی نمـودار نـشان می‌دهد. در سال ۱۳۸۵، بیشترین درصد تغییرات در شهر شهرضـا مربـوط بـه بخـش سـاختمان بـوده اسـت. سپس به ترتیب در بخش‌های حمل و نقل، کـشاورزی، واسـطه گـری مـالی، صـنعت، آب و بـرق و گـاز و کمترین مربوط به خدمات بوده است.(جدول ۵)

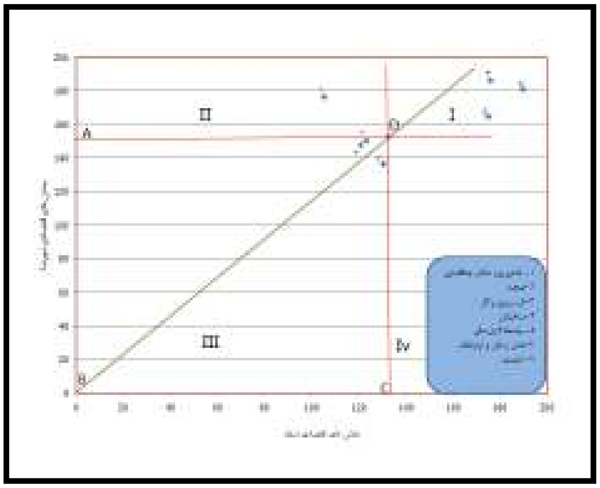
جدول۵: تغییرات کمی بخش‌های اقتصادی شهرضا و استان اصفهان بین سالهای۸۵- ۱۳۷۵

گروه عمده فعالیّت	شهرضا			استان		
	شهرضا ۱۳۸۵	شهرضا ۱۳۸۵	درصد تغییرات	استان ۱۳۷۵	استان ۱۳۸۵	درصد تغییرات
کشاورزی،شکار وجنگلداری	١٦٥٨	۲۹۳۱	۱۷۶/۷	١٥٠٥٩٨	۱۵۹۰۰۳	۱۰۵/۵
صنعت	٤٦٧٤	۷۰۲۷	۱۵۰/۳	٣١٠٠٤٣	۳۸۳۳۷۰	۱۲۳/۶
آب و برق و گاز	٢٠٩	۳۰۹	۱۴۷/۸	۱۳۲۲۳	۱۶۰۲۱	۱۲۱/۱
ساختمان	٢٤٨٤	۴۶۳۷	۱۸۶/۶	١٠٧٤٦٥	۱۸۹۳۰۳	۱۷۶/۱
واسطه گری مالی	٣٣٧	۵۵۵	۱۶۴/۶	١٠١٣٣	۱۷۷۶۹	۱۷۵/۳
حمل و نقل و ارتباطات	٢٨٣٢	۵۱۴۳	۱۸۱/۶	٦٦٤٨٤	۵۱۴۳	۱۸۹/۸
خدمات	١١٣٧٤	۱۵۵۲۵	۱۳۶/۴	٣٧٣٩٧٢	۱۵۵۲۵	۱۳۰/۸
جمع	٢٣٦٤٩	۳۶۱۲۷	۱۵۲/۷	۱۰۳۸۵۵۳	۱۳۸۰۸۲۶	۱۳۲/۹

منبع: مرکز آمار ایران و محاسبات نگارنده

بر اساس نمودار طولی و عرضی ایزارد در سال ۱۳۸۵ واسطه گری مالی، ساختمان و حمل و نقل و ارتباطات رشد بیشتری را نسبت به استان داشته است. کشاورزی رشدی کمتر از استان، اما در مقایسه با رشد اقتصادی منطقه رشدی بالاتر را داشته است. صنعت، آب و برق گاز و خدمات از رشد کمتری نسبت به استان و منطقه برخوردار بوده است. به طور کلی زاویه بیشتر از ۴۵ درجه در نمودار نشانگر رشد اقتصادی بالاتر شهرضا نسبت به استان است. رشد بالای حمل و نقل فقط مختص دوره‌ی مورد بررسی نبوده، بلکه در دوره‌های قبل نیز رشد بالاتر از استان را نشان می‌دهد. این موضوع به جهت اقتصاد خاص این شهر است. بنا به گزارش تعاونی کامیون داران شهرستان شهرضا و پیرامون حدود پنج هزار دستگاه کامیون در این شهرستان وجود دارد. این موضوع سبب گردیده تا بخش حمل و نقل و ارتباطات در این شهر از رشد مطلوبی برخوردار شود.(شکل ۱)

شکل ۱: نمودار ترسیمی طولی و عرضی ایزارد برای بخش‌های اقتصادی شهر شهرضا در مقایسه با استان ۸۵-۱۳۷۵

بررسی حوزه‌ی نفوذ شهر شهرضا

بر اساس آخرین تقسیمات سیاسی کشور شهرستان شهرضا دارای دو نقطه‌ی شهری(شهرضا و منظریّه)، یک بخش(مرکزی) و چهار دهستان دشت، منظریّه، اسفرجان و کهرویه بوده است. در این سال جمعیت شهری شهرستان هشتاد درصد از کل جمعیت را تشکیل می‌داده و در این میان شهرضا با جمعیت ۱۰۹۶۰۱ تن ۷۶ درصد از جمعیت شهرستان و ۹۵ درصد از جمعیت شهری شهرستان را در خود جای داده است. برای بررسی حوزه‌ی نفوذ شهر شهرضا از دو روش سون گدلند و تحلیل جریان‌های وارد شده به شهر از طریق پرسشنامه استفاده شده است با استفاده از روش سون گدلند و با در نظر گرفتن خرده فروشی و خدماتی که می‌تواند در سطح شهرضاتأثیر گذار باشد عدد به دست آمده برای شهرضا به عنوان مرکز ناحیه، برابر با ۸/۶ می‌باشد، که نشان دهنده‌ی حوزه‌ی نفوذ وسیع این شهر است. بدین سان این شهر بخش قابل توجهی از خدمات خود را برای حوزه‌ی نفوذ در نظر گرفته است.

۱۰۴۲۱=تعداد شاغلان خرده فروشی و خدمات تأثیر گذار ۸۹۷۷۹=جمعیت شهر(۱۳۷۵)

تحلیل جریانهای ورودی به شهر بر حسب نوع تقاضا

در فضای بین سکونتگاه‌ها همیشه جریان‌های متعددی از جمله جمعیت، کالا، سرمایه و اطلاعات در حرکت است. این جریان‌ها در سطوح گوناگون به مراکزی کشیده می‌شوند که مکان مرکزی نامیده می‌شوند. اگر بتوان با تحلیل این جریان‌ها، مکان مرکزی و حوزه‌ی کشش آن را به طور تجربی به دست آورد، آن گاه حوزه نفوذ تجربی شهرها نیز به دست می آید. (عظیمی،۱۳۸۲،۲۸). بررسی‌ها نشان می‌دهد، مراجعه جهت امور درمانی، امورتجاری و آموزشی بالاترین درصدها را به خود اختصاص داده است. به گونه‌ای که ۳۰ درصد از مراجعات به شهر جهت امور درمانی، ۳۰ درصد امور تجاری، ۲۷ درصد امور آموزشی و ۱۱ درصد اشتغال و تنها ۲ درصد جهت کارهای اداری به این شهر انجام گرفته است. در این ارتباط تفاوت معناداری در سطح ۰/۰۰۱ در بین گروهها از نظر علت مراجعه به شهر مشاهده می‌شود. به صورتی که مراجعات جهت کار از روستاها و شهرهای نزدیک(منظریّه، قو انبار، مقصود بیک) بیشتر و از دهاقان و سمیرم بسیار کمتر بوده است.(جدول ۶)

جدول٦: مراجعات به شهرضا بر حسب نوع تقاضا از سکونتگاه‌های اطراف

علت مراجعه / تعداد	امور درمانی	امور تجاری	امور آموزشی	امور اداری	اشتغال	کای اسکوئر	سطح معناداری
تعداد	۶۳	۶۴	۶۳	۶	۲۴	۵۳/۷۷۱	۰/۰۰۱
درصد	۲۸/٦	۲۹/۱	۲۸/٦	۲/۷	۱۰/۹		
جمع	تعداد:۲۲۰		درصد:۱۰۰				

منبع: مطالعات میدانی نگارنده،۱۳۸۶

تحلیل جریانات و روابط خدمات بهداشتی-درمانی

مراجعه به واحدهای درمانی در هر یک از سطوح (عمومی،تخصصی و بستری) یکی از بالاترین مراجعات را در سکونتگاه‌ها تشکیل می‌دهد. از آن جا که برخی خدمات فقط در مراکز شهرستان، مراکز استان و در برخی موارد هم فقط در پایتخت ارائه می‌شود، انبوهی از مراجعات از سکونتگاهای کوچک به سکونتگاهای بزرگ جهت دسترسی به این نوع از خدمات صورت می گیرد. در این راستا جهت بررسی

تقاضاها و مراجعات به شهرضا برای واحدهای درمانی، از مردم خواسته شد تا شهر مورد مراجعه خود را در چهار زمینه‌ی مراجعه به مراکز بهداشتی و درمانی، پزشک عمومی ، پزشک متخصص و بیمارستان مشخص کنند. همان گونه که در جدول ۷ مشاهده می‌شود شهرضا ۳۲/۷ درصد از تقاضاها برای مراکز بهداشتی ـ درمانی، ۷۳/۲ درصد از مراجعات به پزشک عمومی، ۴۰/۴ درصد از مراجعات به پزشک متخصص و ۳۰/۹ درصد از مراجعات به زایشگاه و بیمارستان را جذب می‌کند. کاهش تقاضاها در سطوح بالاتر خدمات درمانی ناشی از کمبود امکانات تخصصی و فوق تخصصی در این شهر و افزایش تقاضاها در سطوح پایین تر خدمات درمانی به جهت کمبود این امکانات در شهرستان‌ها و استان‌های مجاور این شهر است.

جدول۷: محل مراجعه جهت دسترسی به سطوح مختلف خدمات درمانی

فراوانی / مقصد مراجعه	مرکز بهداشتی -درمانی		پزشک عمومی		پزشک متخصص		زایشگاه و بیمارستان	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
شهر مبدأ	۱۴۸	۶۷/۳	۵۵	۲۵	۰	۰	۲	۰/۹
شهرضا	۷۲	۳۲/۷	۱۶۱	۷۳/۲	۸۹	۴۰/۴	۶۸	۳۰/۹
اصفهان	۰	۰	۴	۱/۸	۱۳۱	۵۹/۵	۱۵۰	۶۸/۱
جمع	۲۲۰	۱۰۰	۲۲۰	۱۰۰	۲۲۰	۱۰۰	۲۲۰	۱۰۰

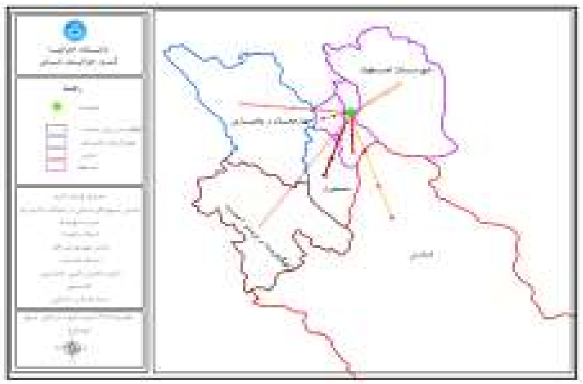
منبع: مطالعات میدانی نگارنده،۱۳۸۶

تعیین حوزه‌ی نفوذ خدمات درمانی شهرضا

به منظور بررسی مراجعات به مراکز درمانی و مبدأ این گونه جریانات در شهر مورد مطالعه، از تعداد ۱۵۰ مراجعه کننده به مجتمع پزشکی، پلی کلنیک و بیمارستان پرسش به عمل آمد تا مبدأ این تقاضاها مشخص شود. در این پرسشنامه فقط مبدأ مراجعه کنندگان مورد نظر بود است. تعداد مراجعه کنندگان به این مرکز به تفکیک شهرستان در جدول زیر ارائه و حوزه‌ی نفوذ مراکز درمانی شهرضا روی نقشه‌ی۱ نشان داده شده است. همان گونه که در جدول ۸ مشاهده می‌شود، شهرستان سمیرم ۲۶/۷ درصد، شهرستان شهرضا ۲۴/۶ درصد، سمیرم سفلی ۱۳/۴ درصد، چهارمحال و بختیاری ۱۳/۳ درصد کهگیلویه

و بویراحمد ۱۰درصد، فارس ۵/۳ درصد و اصفهان۴/۶ درصد از مراجعات بـه مراکـز درمـانی ایـن شـهر را تشکیل می‌داده‌اند.

نقشه۱ شماره:حوزه نفوذ درمانی شهر شهرضا

جدول۸: مراجعات به مراکز درمانی شهرضا بر حسب مبدأ

شهرستان	تعداد	درصد
شهرضا	۳۷	۲۴/۶
سمیرم	۴۰	۲۶/۷
سمیرم سفلی	۲۳	۱۳/۴
اصفهان	۷	۴/۶
فارس	۸	۵/۳
چهارمحال و بختیاری	۲۰	۱۳/۳
کهگیلویه و بویر احمد	۱۵	۱۰
جمع	۱۵۰	۱۰۰

منبع: مطالعات میدانی نگارنده،۱۳۸۶

تحلیل جریانات و روابط امور تجاری

برتری خدماتی، اقتصادی و بازار خرید و فروش شهرهای بزرگ نسبت به روستاها و شهرهای کوچک‌تر و ظرفیت‌های بالای آنها در زمینه‌ی سرمایه گذاری و تولید سرمایه، ارتباطات و زیرساخت‌های اداری، توجیه کننده وجود مناسبات فضایی بین شهر و روستاهای اطراف آن است؛ ولی این مناسبات بین روستاها با همدیگر کمتر شکل می گیرد. بنابراین یکی از بزرگترین جریان‌ها بین این گونه سکونتگاه‌ها را امور تجاری روزانه، هفتگی، ماهانه و سالانه تشکیل می‌دهد. جدول۹ بیانگر آن است که ۵۹/۱ درصد از تقاضاها برای رفع نیازهای هفتگی خانوارها، ۷۱/۸ درصد از تقاضاها برای رفع نیازهای ماهانه، ۸۳ درصد از تقاضاها برای رفع نیازهای فصلی و سالانه به شهرضا انجام می گیرد. به استثنای لباس، بیشتر نیاز خانوارها، مانند: موادّ غذایی، لوازم خانگی، ابزار آلات از این شهر خریداری می‌شود. مردم دلیل اصلی خرید لباس از اصفهان را مردم تنوّع لباس نسبت به شهر خود یا شهرضا دانسته‌اند. جامعه‌ی روستایی و عشایری ساکن در اطرف این شهرستان بیشترین مراجعات را برای خرید از این شهر انجام می‌دهند، زیرا از گذشته‌ی دور این شهر یک مرکز مبادله برای آنها محسوب می‌شده است.

جدول۹: مراجعات سکونتگاه‌ها جهت امور تجاری بر حسب نیازهای هفتگی، ماهانه، فصلی و سالانه

فراوانی / مقصد مراجعه	هفتگی		ماهانه		فصلی، سالانه	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
شهر یا روستای مبدأ	۹۰	۴۰/۹	۴۳	۱۹/۵	۵	۲/۵
شهرضا	۱۳۰	۵۹/۱	۱۵۸	۷۱/۸	۱۸۳	۸۳
اصفهان	–		۱۹	۸/۶	۳۲	۱۴/۵
جمع	۲۲۰	۱۰۰	۲۲۰	۱۰۰	۲۲۰	۱۰۰

منبع: مطالعات میدانی نگارنده،۱۳۸۶

نتیجه گیری

با توجه به عدم موفقیت سیاست قطب رشد و ایجاد شهرهای جدید، امروزه در سطح کشور سیاست تقویت شهرهای میانی و کوچک به عنوان یکی از راهکارهای اساسی در جهت تمرکز زدایی و تعادل بخشی به شبکه‌ی شهری و کاهش تسلط نخست شهری، مورد توجه است. با توجه به نتایج پژوهش حاصل افزایش و کاهش میزان نخست شهری طیّ دوره‌های مورد بررسی، نشانگر این بود که میزان نخست شهری در شبکه‌ی شهری استان از سال ۱۳۵۵ تا ۱۳۷۵ کاهش و در سال ۱۳۸۵ اندکی افزایش داشته است. با توجه به اهداف تحقیق، جهت بررسی نقش شهرهای میانی در کاهش تجمع فضایی با استفاده از الگوهای آنتروپی، امتیاز استاندارد و کشش پذیری مشخص شد که شهرهای میانی و شهر مورد مطالعه در همه دوره‌ها جذب جمعیت داشته و نقش مؤثّری در کاهش تجمع فضایی جمعیت داشته است.

بررسی عملکرد اقتصادی شهرضا نشان داد که این شهر طیّ دوره‌ها دارای نقش قوی خدماتی و صنعتی بوده به گونه‌ای که در سال‌های ۸۵ – ۱۳۷۵ بخش خدمات این شهر رشدی بالاتر از رشد استان و در سال ۱۳۷۵ بخش صنعت رشدی بالاتر از رشد استان را داشته است. بررسی حوزه‌ی نفوذ شهر با استفاده از الگو و روش پرسشنامه حکایت از آن دارد که حوزه‌ی نفوذ شهرضا وسیع بوده و بخشی از خدمات خود را به سکونتگاه‌های پیرامون اختصاص می‌دهد. این شهر توانسته است درصد بالایی از خدمات مورد نیاز سکونتگاهای ناحیه را فراهم کند. به گونه‌ای که اکثر شهرها و روستاهای ناحیه امور تجاری(خرید) خود را از این شهر انجام می‌دهند. وجود دو دانشگاه آزاد و پیام نور در این شهر سبب شده است نه تنها از سکونتگاهی مجاور بلکه از مرکز استان نیز تقاضا برای آموزش، وجود داشته باشد و درصد بالایی از مراجعات از مرکز استان را، دانشجویان تشکیل می‌داده‌اند. حوزه‌ی نفوذ درمانی این شهر با وجود ضعف‌ها و کمبودها از مرز شهرستان‌های استان بیرون رفته و به استان‌های چهار محال و بختیاری، کهگیلویه و بویر احمد و بخش‌های شمالی استان فارس نیز خدمات رسانی می‌کند. این شهر علاوه بر خدمات توانسته است فرصت‌های شغلی برای سکونتگاه‌های اطراف فراهم کند، به گونه‌ای که ده درصد از مراجعات به شهرضا برای کار صورت گرفته است. اقتصاد خاص در این شهر به سبب موقعیّت قرار گیری آن بر سر راه ارتباطی اصفهان –شیراز سبب شده است که این شهر در زیر بخش حمل و نقل به

خوبی رشد کرده و اشتغال بالایی را در این زمینه ایجاد کند. همچنین موقعیّت قرارگیری این شهر سبب شده است تا بتواند درصدی از تقاضا برای خدمات را از شهرها، روستاها و استان‌ها جذب و خدمات رسانی کند. به طور کلّی این شهر در جنوب اصفهان به صورت یک قطب نه تنها عملکرد ناحیه‌ای بلکه عمکلرد فرا ناحیه داشته و توانسته است به عنوان یک شهر میانی نه فقط از حیث جمعیتی و کمی بلکه از لحاظ کارکرد و عملکرد نیز به عنوان یک شهر میانی ایفای نقش کند.

با توجه به پیش بینی های سند چشم انداز و همچنین موقعیّت تشریح شده در این پژوهش می‌توان نتیجه گرفت که اگر سیاست بر تقویت قطب‌هایی خارج از کلان‌شهر اصفهان قرار دارد، شهرضا از بهترین موقعیّت برای این مهم برخوردار است و تقویت زیرساخت‌ها و همچنین ایجاد صنایع بزرگ در این شهر می‌تواند از تمرکز بیشتر در شهر اصفهان جلوگیری کند.

توضیحات

۱. شاخص آنتروپی $H = -\sum_{i=1}^{n} P_i \times Lnp_i$ (زبردست، ۳۴،۱۳۸۶). (۲): برای مطالعه بیشتر ر.ک(حکمت نیا و موسوی،۲۰۸،۱۳۸۵). (۳): برای مطالعه بیشتر ر.ک(فنی،۱۰۷،۱,۳۸۲). (۴): برای مطالعه بیشتر ر.ک(فرهودی،۱۳۸۲). (۵): برای مطالعه بیشتر ر.ک(حکمت نیا و موسوی،۶۵،۱۳۸۵). (۶): برای مطالعه بیشتر ر.ک(فرید،۱۳۷۵، ۴۷۰)

۲. در همه دوه های سرشماری به استثنای سال ۱۳۸۵ رتبه شهرضا پنجم ولی در سال ۱۳۸۵ در رتبه ششم قرار داشته است.

منابع و مآخذ

۱. ارجمند نیا، اصغر(۱۳۷۰) *نقش شهرهای میانه در نظام اسکان* جمعیت، اطلاعات سیاسی اقتصادی، موسسه اطلاعات، شماره ۲۹.

۲. امچکی، حمیده(۱۳۸۳) *شهرهای میانی و نقش آنها در چارچوب توسعه ملی*، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری،تهران، چاپ اول.

۳. پاپلی یزدی محمد حسین، حسین رجبی سناجردی(۱۳۸۲) *نظریّه‌های شهر و پیرامون*، چاپ اول، سمت، تهران.

۴. حسامیان، فرخ (۱۳۷۷) *شهرنشینی در ایران*، چاپ سوم، انتشارات آگاه،تهران.

۵. حکمت نیا،حسن و میر نجف موسوی(۱۳۸۵) *کاربرد مدل در جغرافیا با تأکید بر برنامه ریزی شهری و ناحیه‌ای*، انتشارات علم نوین.

۶. رضوانی، محمد رضا(۱۳۷۵) *بررسی سازمان فضایی – مکانی سکونتگاهها و بهینه سازی آن در نواحی روستایی، مطالعه موردی: شهرستان شاهرود*، رساله دکتری جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه تهران.

۷. زبردست، اسفندیار(۱۳۸۳)*اندازه شهر*، انتشارات مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران، چاپ اول.

۸. زبردست، اسفندیار(۱۳۸۶) *بررسی تحولات نخست شهری در ایران*، نشریه هنرهای زیبای دانشگاه تهران، شماره ۲۹، ۳۸-۲۹.

۹. زیاری، کرامت ا...، جعفر تقی اقدم(۱۳۸۷) "*عملکرد شهر میانی خوی در توسعه فضایی استان آذربایجان غربی*"، فصلنامه‌ی پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۶۳، ۲۸-۱۵.

۱۰. سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان اصفهان، *سند چشم انداز استان اصفهان*،۱۳۸۴ .

۱۱. عزیزی،محمد مهدی(۱۳۸۲) *تراکم در شهرسازی: اصول و معیارهای تعیین تراکم شهری*، چاپ اول، تهران.

۱۲. عظیمی، ناصر(۱۳۸۱) *پویش نظام شهرنشینی و مبانی نظام شهری*،نشر نیکا.

۱۳. فرهودی، رحمت ا...(۱۳۸۱) *فنون و تکنیکها در برنامه ریزی شهری*، درسنامه کارشناسی ارشد،۱۳۸۱.

۱۴. فرید، یدا...(۱۳۷۵) *جغرافیا و شهرشناسی*، انتشارات دانشگاه تبریز،۱۳۷۵.

۱۵. فنی، زهره(۱۳۸۲) *نقش شهرهای کوچک در توسعه منطقه ای، انتشارات سازمان شهرداری‌های کشور*،۱۳۸۲.

۱۶. فیندلی،سلی(۱۳۷۷) *برنامه ریزی مهاجرتهای داخلی*، ترجمه عبدالعلی لهسایی زاده، دانشگاه شیراز، انتشارات دانشگاه شیراز.

۱۷. کلانتری، خلیل(۱۳۸۰) *برنامه ریزی و توسعه منطقه ای(تئوری‌ها و تکنیک‌ها)*، انتشارات خوشبین ،چاپ اول، تهران.

۱۸. محمد زاده تیتکانلو، حمیده (۱۳۸۴) «*ظرفیت سازی در شهرهای متوسط و توسعه فضایی منطقه‌ای*»،مجله پژوهشی هنرهای زیبا، زمستان، شماره ۳۳،۱۲-۴۹.

۱۹. محمدزاده تیتکانلو،حمیده(۱۳۸۰)،«*شهرهای متوسط و جهانی شدن جهان نگاهی به بیانیه للیدا*»، فصلنامه مدیریت شهری، ۸۰-۸۷.

۲۰. مهندسین مشاور DHV از هلند(۱۳۷۱) *رهنمودهایی برای برنامه ریزی مراکز روستایی*، سید جواد میر و دیگران، مرکز تحقیقات و بررسی مسایل روستایی، تهران.

21. De Miranda Tofani,Juliana Torres,(1996). *local Humanises Development of small and Intermediate Urban Centers in Developing Countries: The Case of Tree Cities in Southern Bahia, Brazil*,A Thesis Submitted to The Faculty of Architecture in Partial Fulfillment of the Requirements .

22. Tacoli, Cecilia, and satterthwaite,David,(2002). *The Urban Part of Development: the role of Small and Intermediate Urban Centers in their Regional and Local Economies*, Including Rural Development and Poverty Reduction, prepared for the working group on secondary towns and rural growth European Forum on Rural Development Cooperation Montpellier, 4 -6.

23.Otiso K.M.,(2003). *State, voluntary and private sector partnerships for slum upgrading and basic service delivery in Nairobi city*, Kenya Cities 20(4): 221–229.

24.Pedersen, Poul Ove, (1995). *The Small Town agents- Their Policies and Strategies. Regional Development Dialogue*, Vol. 16, no.2,Autumn:pp76-84.

25.Rondinell, DennisA. (1983). *Secondary Cities in Developing countries: Policies for Diffusing Urbanization.* Sage library of scol Research, Vol 154. Beverly Hills: sage Publications.

مشخصات نویسندگان:

دکتر مهدی قرخلو، دانشیار دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران

سید عباس رجایی، کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه تهران

مهندس حسن حسینی امینی، کارشناس جغرافیای طبیعی دانشگاه تهران. زمینه‌ی کارآیی: برنامه ریزی شهری و منطقه ای